

УДК 159. 922. 73

Л. М. Тарасюк

СТИЛІ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У статті проведено теоретичний аналіз закономірностей впливу батьківсько-дитячих стосунків на становлення міжособистісної взаємодії дитини дошкільного віку.

Ключові слова: вікова психологія, психологія дошкільного віку, пізнавальна діяльність, особистість.

В статті проведено теоретичний аналіз закономірностей впливу батьківсько-дитячих стосунків на становлення міжособистісної взаємодії дитини дошкільного віку.

Ключевые слова: возрастная психология, психология дошкольного возраста, познавательная деятельность, личность.

This paper assumes the results of the theoretical analysis of patterns of influence of parent-child relationship on the development of interpersonal interaction of a child of preschool age.

Keywords: developmental psychology, psychology of preschoolers, cognitive activity, personality.

Постановка проблеми. Дошкільний вік – це період розвитку особистості, за час якого відбуваються збагачення та впорядкування комунікативного та емоційного досвіду, освоєння нею форм сприйняття та опрацювання зовнішньої інформації, бурхливий розвиток мислення, уяви, мовлення, навичок самоуправління, формування уваги та пам'яті. Супроводжують такий процес кардинальні зміни в організації життя дошкільника, оскільки змінюється якість вимог до дитини з боку дорослих у відповідь на його зростаючі можливості. Відбувається розвиток змісту пізнавальної діяльності, результати якої ускладнюють структуру особистості дитини. В центрі цих процесів перебуває міжособистісна взаємодія, якість якої з одного боку є детермінантою розвитку вищих психічних функцій, а з другого боку, свідченням про стан розвитку особистості дошкільника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема впливу сімейного оточення на особливості емоційно-особистісного, пізнавального і морально-етичного розвитку дитини представляє великий інтерес для дослідників у галузі психології розвитку, психології особистості, психології спілкування. Так, дослідження механізмів виділення дорослого як значущої особи та формування прихильності до близького дорослого отримало свій найбільший розвиток у теорії об'єктних відносин і теорії прив'язаності, представниками яких є Д. Віннікотт, Дж. Боулбі, М. Ейнсворт та інші.

У вітчизняній психології розвиток прихильності вивчався в системі розгляду афективно-особистісних зв'язків дитини з дорослим такими дослідниками, як М. Лісіна, С. Корницька, С. Мещерякова, О. Смірнова, Н. Авдеева та багатьох інших.

Відаючи належне внеску попередників, відзначимо, що у зв'язку з переходом до інформаційно-технологічного суспільства, традиційна якість міжособистісної взаємодії батьків та дітей знижується, що зумовлює потребу в пошуку шляхів для подолання перешкод соціалізації дошкільнят.

Мета статті полягає в дослідженні закономірностей впливу батьківського виховання на розвиток міжособистісної взаємодії дошкільника.

Виклад основних матеріалів дослідження. До переліку факторів впливу батьків (сім'ї) на соціалізацію особистості, та, зокрема, становлення міжособистісної взаємодії окремі дослідники зараховують [3, 4, 8]:

- склад та гармонійність стосунків членів сім'ї;
- позицію дитини в сім'ї;
- стиль виховання в сім'ї;
- власне особистісний, моральний і творчий потенціал усієї родини.

Таким чином, головним джерелом інформації для дошкільника про навколишній світ та самопізнання стають батьки (члени сім'ї), поведінка яких щодо виховання дитини закладає фундамент її особистості. Як зазначає з цього приводу І. Кон, «...батьки називають дитину, дають їй ім'я, привчають відгукуватися на нього, організовуючи тим самим систему його реакції. Вони допомагають їй усвідомлювати як те, що належить їй (частини тіла), так і її власну приналежність – статеву, сімейну і т. д. Оцінюючи вчинки дитини, вони виробляють певне емоційне ставлення до себе, почуття власної цінності. Від емоційного клімату перших місяців і навіть днів життя багато в чому залежить майбутній характер дорослого» [2].

Отже, стилі батьківського виховання формують одну із найважливіших підсистем взаємостосунків у середині сім'ї як цілісної системи, і можуть розглядатися як прямі, тривалі та визначені віковими особливостями дитини і батьків міжособистісними взаємостосунками. У системі стосунків ключовим чинником розвитку особистості є позитивний чи негативний досвід взаємодії з батьками. Так, дослідники Д. Бомрінд (1975), Е. Маккобі та Дж. Мартін (1983) виділяють два основні чинники впливу на дитину в сім'ї – батьківський контроль і батьківське тепло [5].

Поняття «батьківський контроль» характеризує силу вираження у батьків заборонних стереотипів управління поведінкою дитини, які виявляються у вимозі підпорядкувати її пізнавальну діяльність правилам, виконання яких є обов'язковим за будь-яких обставин. Своєю чергою, «батьківське тепло» визначає ступінь виявлення батьками любові та схвалення, які виражають в підтримці пізнавальної діяльності дитини також ступінь «твердості», коли батьки критикують або карають дошкільника. Різні поєднання цих двох факторів, виявлені на практиці, дозволили авторам визначити основні стилі батьківської поведінки (як співвідношення «батьківського контролю» та «батьківського тепла»).

Авторитетний стиль батьківського виховання – характер виховної діяльності батьків, який відрізняється твердим контролем за пізнавальною діяльністю дітей, який поєднується із заохоченням дитини до спілкування та обговорення в колі сім'ї правил поведінки, яких вона повинна дотримуватися. За такого підходу до виховання батьки намагаються пояснити причини застосування нагороди чи покарання (як і будь-яких інших своїх рішень щодо дитини). Завдяки цьому їх дії не здаються довільними або несправедливими, і тому діти легко погоджуються з батьківськими рішеннями. Авторитетний стиль батьківського виховання характеризується достатньо високим рівнем контролю за діяльністю дітей, але який відбувається на тлі гармонійних стосунків між членами сім'ї.

Авторитарний стиль батьківського виховання характеризується високим рівнем контролю, але який встановлений на тлі підкреслено відчужених взаємин з дітьми. У такому випадку батьки залишаються закритими для постійного спілкування з дітьми, з метою забезпечення «порядку в домі» – встановлюють суворі правила, які не підлягають перегляду, суттєво обмежують індивідуальний простір дітей, дозволяючи їм лише незначний ступінь незалежності в пізнавальній діяльності.

Ліберальний стиль батьківського виховання характеризується низьким рівнем контролю на тлі дружнього ставлення до дітей. На думку Бомрінд (Baumrind D., 1975), надто ліберальні батьки так захоплюються демонстрацією «безумовної любові», що перестають виконувати безпосередньо батьківські функції, зокрема, встановлювати заборони для своїх дітей. Внаслідок чого діти ліберальних батьків схильні потурати своїм слабкостям, імпульсивні і нерідко не вміють поводитися на людях [9].

Індиферентний стиль батьківського виховання, на думку Е. Маккобі та Дж. Мартін, відрізняється низьким контролем за поведінкою дітей і відсутністю теплоти і сердечності у стосунках з ними. Батьки, яким властивий індиферентний стиль поведінки, не встановлюють обмежень для своїх дітей або внаслідок нестачі інтересу й уваги до дітей, або внаслідок того, що виклики повсякденного життя не залишають їм часу і сил на виховання дітей. Якщо байдужість батьків поєднується з ворожістю, дитини ніщо не утримує від того, щоб дати волю своїм найбільш руйнівним імпульсам і проявити схильність до делінквентної поведінки [1].

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно відзначити, що охарактеризовані дослідниками стилі батьківського виховання мають узагальнений характер, оскільки теоретичний аналіз не враховує множинність усіх векторів впливу, який можуть здійснювати інші члени сім'ї. Поряд із цим, необхідно відзначити, що в гармонійній сім'ї описати ролі у взаємодії між батьками та дошкільником важко, оскільки всі взаємини є динамічними та визначаються обставинами. Але разом з тим у випадках, коли батьківські позиції втрачають здатність відповідати ситуації, дитячі ролі виявляються досить чітко.

Отже, стилі батьківського виховання як найважливіша детермінанта психологічного розвитку та процесу соціалізації дитини можуть бути визначені такими параметрами [7, 8]:

- характер емоційного зв'язку;
- мотиви виховання і батьківства;
- ступінь залученості батьків та дитини в дитячо-батьківські стосунки;
- задоволення потреб дитини, турбота і увага до неї з боку батьків;
- стиль спілкування і взаємодії з дитиною, особливості прояву батьківського лідерства;
- спосіб вирішення проблемних і конфліктних ситуацій;
- підтримка автономії дитини;
- соціальний контроль: вимоги і заборони, їх зміст та кількість; спосіб контролю; санкції (заохочення і підкріплення); батьківський моніторинг;
- ступінь стійкості і послідовності сімейного виховання.

У зв'язку з вищевикладеним, а також аналізуючи результати досліджень [6], ми можемо констатувати, що дітей, чий батьки виявляють негативні установки або демонструють авторитарний контроль, як правило, замкнуті, боязливі або похмурі, невибагливі і дратівливі. У зв'язку з тим, що вони не мають

наочного прикладу розв'язання суперечностей та конфліктів, вони завжди обирають з двох крайнощів: або віддають перевагу тому, щоб підкорятися іншим, і тоді однолітки умовно приймають, або намагаються встановити власний «суворий режим» в групі.

Діти, які виховувалися «на батьківському авторитеті», є чудово адаптованими, впевненими в собі, у них розвинений самоконтроль і соціальні навички, вони добре вчаться в школі і володіють високою самооцінкою. Своєю чергою, у дітей, чий батьки виявляють негативні установки або практично відсутній контроль, виникають труднощі у самостійному вирішенні конфліктів, а однолітки умовно приймають їх. Діти, виховання яких відбувається на тлі індивідуального ставлення, демонструють тенденцію підкорятися іншим та орієнтації тільки на свої інтереси, у зв'язку з чим однолітки умовно приймають або ігнорують їх.

Висновки. Отже, уявлення дитини про себе починають складатися в процесі взаємодії з батьками. Саме батьки є основним джерелом задоволення головних потреб дитини дошкільного віку, і її емоційна прив'язаність до них породжує своєрідну залежність самосвідомості від батьківського ставлення і наявного у батька образу дитини; саме в сім'ї формуються передумови для позитивного становлення міжособистісної взаємодії дитини.

Приймаюче, тобто уважне, любовне, шанобливе ставлення батьків до дитини сприяє розвитку кращих особистісних рис, та, відповідно, гармонійному сприйняттю суб'єктів міжособистісної взаємодії. Навпаки, неприязне, неповажне, нехтуюче ставлення призводить до неприйняття дитиною себе, до переживання своєї малоцінності і непотрібності, що відповідним чином позначається на розвитку особистісних рис, які перешкоджають становленню міжособистісної взаємодії – агресії, аморальності, відхилень у психічному розвитку, тощо.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці припущень щодо впливу особливостей батьківського виховання на становлення міжособистісної взаємодії дітей дошкільного віку.

Література:

1. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособие. – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
2. Гребенников И. В. Семья: воспитательные возможности : в помощь лектору / И. В. Гребенников. – Москва : Знание, 1985. – 40 с. .
3. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
4. Поліщук М. В. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник / М. В. Поліщук. – Вид. 3-тє, виправ. – Суми: Університетська книга, 2010. – 352 с.
5. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. студ. высш. учеб. заведений / Е. И. Артамонова, Е. В. Екжанова, Е. В. Зырянова и др. ; Под. ред. Е. Г. Силяевой. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.
6. Психолого-педагогические проблемы семейного воспитания: / под ред. Е. И. Сермяжко ; В 4 ч. – Могилев, 2005. – Ч. 1. – 162 с.
7. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доповн. – К. : Академ-видав, 2011. – 384 с.
8. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навчальний посібник / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк ; М-во освіти України, Міжн. фонд «Відродження». – К. : Веселка, 1998. – 214 с.
9. Семья и личность / Под ред. профессора Е. И. Сермяжко. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2003. – 101 с.